

Vieren en delen

Het midden van diaconale beweging

Diaconaat is een wezenskenmerk van de kerk. Het is dan ook tot in de diepste vezels van de liturgie aanwezig. Anje de Heer kijkt naar de kerkdienst vanuit diaconaal perspectief.

Welke plaats heeft diaconaat in de liturgie? Deze vraag klopt niet. Er is geen sprake van een plaats, maar van een diaconale beweging die door de hele kerkdienst gaat. Deze is nauw verweven met de grote inhoudelijke beweging van een kerkdienst: *naar binnen gaan – samen zijn rond Woord en Tafel – naar buiten gaan.*

Dit is tegelijkertijd een nuchtere program-mabeschrijving en een betekenisvolle beweging. Ieder komt vanuit de eigen levenssituatie de drempel over en betreedt zo de kring van de gemeenschap. Via de eerste stappen van de liturgie wordt een geheel eigen ruimte gecreëerd. Daarin wordt de werkelijkheid bepaald, beschenen en gevormd door Woord en Tafel. Zo gevuld en gevormd gaat ieder tot slot weer de drempel over, terug het dagelijkse leven in.

Naar binnen: het Kyrie-gebed

Wie ergens naar binnen gaat, neemt van alles mee, omdat het in haar of zijn persoonlijke 'rugzakje' zit of omdat zij of hij het welbewust meeneemt. Zo ook bij een kerkdienst.

Een van de kenmerkende liturgische momenten aan het begin van de dienst is het Kyrie, het gebed voor de nood van de wereld. Zowel de

eigen nood als de nood van de wereld wordt de ruimte van de ontmoeting met de Eeuwige ingedragen. Omwille van de rauwe werkelijkheid van dit moment klinkt het gemeenschappelijk gebed: 'Heer, ontferm U – *Kyrie eleison.*' Dit is voluit diaconaat: hier worden kerk en wereld met elkaar verbonden vanuit het oogpunt van de bijbelse barmhartigheid en gerechtigheid. Het ligt daarom voor de hand dat een van de diakenen in dit gebed voorgaat.

Het bijzondere van het Kyrie is dat het overgaat in een lofprijzing, het Gloria. Dat hoort bij de werkelijkheid die gezamenlijk is betreden: 'Laten wij de Heer om ontferming aanroepen voor de nood van de wereld en zijn naam prijzen, want zijn barmhartigheid heeft geen einde.'

Binnen: ontvangen en geven

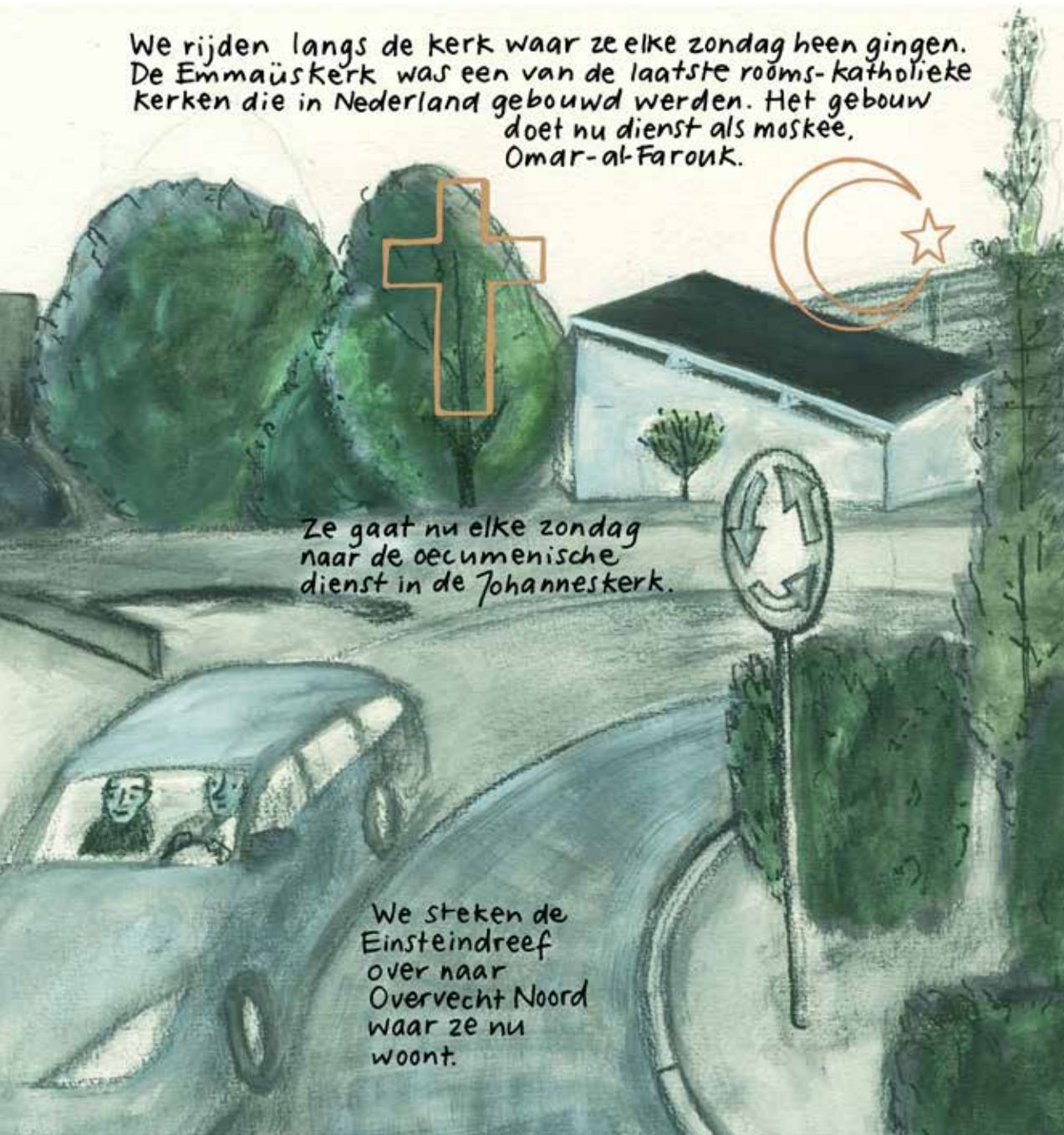
De werkelijkheid van de Bijbel wordt zichtbaar rond de Schriften en rond de Tafel. Alles wat bij dat tweede hoort – de Maaltijd van de Heer – wordt wel *het diaconale hart* van de kerkdienst

- *Het fysieke en tastbare delen zichtbaar en voelbaar maken*

We rijden langs de kerk waar ze elke zondag heen gingen. De Emmaüskerk was een van de laatste rooms-katholieke kerken die in Nederland gebouwd werden. Het gebouw doet nu dienst als moskee, Omar-al-Farouk.

Ze gaat nu elke zondag naar de oecumenische dienst in de Johanneskerk.

We steken de Einsteindreef over naar Overvecht Noord waar ze nu woont.

genoemd (De Heer 2019). Het is goed om te beseffen waarom dit zo is.

Een van de oudste woorden voor de Maaltijd van de Heer is *eucharistie* – dankzegging. De grote beweging van de kerkdienst is, via het proces van naar binnen gaan en samenkomen rond de Schriften, nu aangekomen bij de dankzegging voor wat gezamenlijk werd ontvangen.

Die dankzegging is heel praktisch: voorbede doen, gaven geven, gedenken en delen van brood en wijn (zie het artikel van Erica Meijers elders in dit nummer). Dat tastbare en praktische is veelzeggend: danken vraagt om doen, handelen, inzet voor anderen en voor de wereld.

Dit liturgisch diaconaal handelen is ook oefening in diaconaal leven, in het spoor van Hem die zich als geen ander gaf voor anderen, voor de wereld; die zichzelf deelde opdat wij in Hem delen.

Collecte

De collecte wordt vaak als een zelfstandig diaconaal moment gezien of beleefd, maar kan niet los gezien worden van de viering van de Maaltijd. In de vroege kerk brachten kerk-gangers hun gaven in natura mee. Brood en wijn voor de viering van het Avondmaal; wat daarvan over bleef was samen met de overige gaven bestemd voor ieder die niet in het eigen levensonderhoud kon voorzien (Rouwhorst 2019; Pater 2019).

De band tussen collecte en Avondmaal wordt zichtbaar doordat het klaarmaken van de Tafel tijdens de collecte plaatsvindt. Dit wordt onderstreept door de collectezakken na de inzameling naar de avondmaalstafel te brengen. Als dat samen met het aandragen van brood en wijn voor

het Avondmaal gebeurt, valt alles op zijn plaats. Ook als de Maaltijd niet iedere zondag wordt gevierd kan deze relatie zichtbaar gemaakt worden door het ingezamelde op de Tafel neer te leggen. Dit is in veel kerken gebruik. Op andere plaatsen is de collecte een zo efficiënt mogelijk georganiseerde rondgang waarbij de zakjes na afloop weer in het rek worden gehangen. Het neerleggen van de collecte op de Tafel maakt de diepste betekenis van het delen zichtbaar: we geven ómdat en dóordat we eerst hebben ontvangen.

De collecte is steeds meer een symbolische handeling geworden en bovendien steeds abstracter: van natura naar geld naar collectebonnen naar collectechip. Maar het blijft van belang om het concrete aspect, het fysieke en tastbare delen zichtbaar en voelbaar te maken. In kleine gemeenschappen kan dit doordat iedereen persoonlijk zijn gaven op de Tafel neerlegt. Wanneer er ook producten voor de voedselbank worden ingezameld – gaven in natura – kan het ingezamelde samen met de collectezakken worden aangedragen en bij de Tafel neergezet.

Voorbede

De voorbede is de directe partner van de inzameling. Het is het woord bij de daad. Ook scherpt het: ieder persoonlijk en de kerkgemeenschap als geheel. Want wie bidt voor een ander loopt de kans door God ingeschakeld te worden bij het lenigen van die nood. Vanouds zijn er drie aandachtsvelden voor de voorbeden:

- *In het Kyrie worden kerk en wereld met elkaar verbonden*

- *Wie bidt voor een ander loopt de kans door God ingeschakeld te worden*

de wereldwijde kerk, overheden en mensen en groepen in nood.

Je kunt je afvragen wat het verschil is tussen de voorbede en het Kyriegebed. Op het eerste gezicht een begrijpelijke vraag. Toch is er een duidelijk verschil, en dat zit vooral in het moment van het gebed in de beweging van de dienst. Het Kyrie heeft zijn plaats in het proces van binnenkomen en samenkomen. De voorbede volgt later in de dienst, nadat de Bijbel is opengegaan. Dan is de gemeenschap niet alleen op adem gekomen, ook de zuurstofbron is aangereikt (zie Spinks 2008, 292; vergelijk ook Schaeffer 2019, 26). Daarom is de voorbede gericht en evenwichtiger.

Er zijn globaal twee vormen voor de voorbede. De eerste is die waarbij gestructureerd onderwerpen worden benoemd, *intenties*. Vaak gaat dat op de manier van een *litanie*: steeds enkele samenhangende intenties gevolgd door een gezamenlijk gesproken (of gezongen) gebedsuitspraak (*gebedsacclamatie*). De kracht van de litanievorm is dat het hoorbaar maakt dat de voorbede het gebed van de gemeente is, zij geeft hier hoorbaar uiting aan haar diaconale taak.

De andere vorm is die van een vrij gebed, meestal door de voorganger uitgesproken. Wie kiest voor een vrij gebed dient het hoofddoel van de voorbede niet uit het oog te verliezen: de nood van enkelingen en groepen aan God voorleggen.

De diakenen kunnen het tot hun taak rekenen om vanuit hun werkzaamheden concrete

en actuele verschijningsvormen van nood aan te reiken, dit aanvullend op de gewoonte dat gemeenteleden ‘voorbede aanvragen’ met het oog op speciale persoonlijke omstandigheden. Daarnaast kan met een voorbedeboek worden gewerkt, waarin kerkgangers intenties opschrijven. Is de kerk door de week open, dan kunnen bezoekers hun gebedsintenties opschrijven en die worden in de voorbede ‘meegenomen’ – een bijzondere manier om als kerk de noden van anderen voor God neer te leggen; ook dit is een diaconale taak.

Vredegroet

Eén element rond de Tafel moet nog genoemd: de vredegroet, voorafgaand aan de uitdeling van brood en wijn. Is dit ook diaconaat? Jazeker, je wenst elkaar de vrede zonder aanzien des persoons, je wenst elkaar vrede of je elkaar nu mag of niet, je wenst elkaar niet jouw vrede, maar de vrede van Christus. In die vredegroet tussen twee mensen wens je allen vrede toe, vrede zoals die concreet wordt in de delen van het brood uit de hemel en de wijn van het koninkrijk, in het delen van en in Christus. Die vrede, hier geproefd, mag buiten doorwerken, tot levensstijl worden.

Naar buiten: gezonden en gezegend

In ademnood kwam de kerkganger naar binnen, met tot rust gekomen ademhaling en een hernieuwde zuurstofbron gaat deze nu weer naar buiten. ‘Om te doen waartoe we geroepen zijn’, hoor je regelmatig. Want de zegen waarmee de dienst eindigt, gaat gepaard met ‘gezonden worden’: gezegend om tot zegen te zijn. Dit is waarom liturgie het midden vormt van de diaconale beweging van de kerk!

Of het nu om een persoonlijke levenshouding gaat of over georganiseerde diaconale activiteiten, de bron is hetzelfde, de uitstroom ook: 'doing the world as it was meant to be' (Fagerberg 2016, 48, 110, 113). Ongetwijfeld ontstaat daarbij op enig moment weer ademnood, vanwege te korte armen of te kleine handen. Dan begint de beweging opnieuw, want ademhaling is één doorgaande beweging. In en uit: ze bestaan niet zonder elkaar.

Literatuur

- Barnard, M. (2014). Offering; Reconciliation. In: M. Barnard, J. Cilliers, C. Wepener, *Worship in the Network Culture. Liturgical Studies. Fields and Methods, Concepts and Metaphors* (pp. 346-353). Leuven: Peeters.
- Fagerberg, D.W. (2016). *Consecrating the World. On Mundane Liturgical Theology*. Kettering OH: Angelico Press.
- Heer, A. de. (2019). Diaconale aspecten van liturgie en liturgische muziek. In: G. Rouwhorst & L. van Tongeren (red.), *Vieren en delen. De verhouding tussen liturgie en diaconie* (pp. 102-116). Abij van Berne: Bernemedia.
- Pater, J. (2019). Sociale dimensies van vroegchristelijke maaltijden. In: G. Rouwhorst & L. van Tongeren (red.), *Vieren en delen. De verhouding tussen liturgie en diaconie* (pp. 47-71). Abij van Berne: Bernemedia.
- Rouwhorst, G. (2019). De intrinsieke band tussen liturgie en diaconaat. In: G. Rouwhorst & L. van Tongeren (red.), *Vieren en delen. De verhouding tussen liturgie en diaconie* (pp. 27-46). Abij van Berne: Bernemedia.
- Vlaming, N.L.M. (1996). Voorbeden. In: N.L.M. Vlaming, *Laat ons bidden ... Een handreiking bij de gebeden in de zondagse eredienst*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Wannenwetsch, B. (2018). Eucharist and the Ethics of Sacrifice and Self-Giving. Offertory exemplified. In: P. Vos (ed.), *Liturgy and Ethics. New Contributions from Reformed Perspectives* (pp 131-148). Leiden-Boston: Brill.

Anje de Heer-de Jong is coördinator van het Huis van de Kerkmuziek, projectmedewerker van Kerkzang.nl en adviseur van het Steunpunt Liturgie van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt.
E anjedeheer@kpnmail.nl

TIPS BIJ HET THEMA

Landelijke diaconale verbanden en steunpunten – een selectie

- SchuldHulpMaatje
www.schuldhulpmaatje.nl
- Kerk in Actie
www.kerkinactie.nl
- Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad
www.rkdiakonie.nl
- Diaconaal Steunpunt
www.diaconaalsteunpunt.nl
- Knooppunt Kerken en Armoede
knooppuntkerkenenarmoede.nl
- Netwerk DAK
www.netwerkdak.nl
- Federatie van Diaconieën
www.federatie-diaconie.nl
- Beweging van Barmhartigheid
www.barmhartigheid.nl
- Stichting Present
www.stichtingpresent.nl

'Vieren en delen'

Een prachtig boek over de relatie tussen liturgie en diaconaat is *Vieren en delen* onder redactie van Gerard Rouwhorst en Louis van Tongeren en Gerard Rouwhorst, Berne Media, 2019

Tijdschriften

- *Diakonie & Parochie*. Tijdschrift voor goede liefdewerken. Met achtergrondstudies, informatie, oogst van werkdagen, voorbeelden van diaconaal werk in parochies en diaconale initiatieven waar parochies en parochiële caritas-instellingen zich bij aan kunnen sluiten. Uitgever: Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad
www.rkdiakonie.nl
- *Diakonia*. Vakblad voor diakenen, ZWO-commissies en diaconaal werkers. Dit magazine voor diaconaal werk bevat reportages, interviews en praktische tips. Uitgever van de Protestantse Kerk. Wkerkinactie.nl/over-kerkin-actie/blijf-op-de-hoogte/diakonia
- 'Geef ons heden ons dagelijks brood', *Tussen-Ruimte – missionair-intercultureel-verbindend*, 13^e jaargang, 202011 (maartnummer). Een special waarin gedachten over brood worden gedeeld. Hoe belangrijk is brood als middel om gemeenschap gestalte te geven, wat is de rol ervan in theologische praxis en theologie? Wat gebeurt er als deze bedde opeens heel direct

een bedde om te kunnen overleven wordt? En is er ruimte om te bidden om de dagelijkse tortilla, hoe krijgt dat gestalte? Uitgever van de Nederlandse Zendingsraad i.s.m. KokBoekencentrum.
zendingsraad.nl/tussenruimte/verschenen-nummers

Handboeken

- In Nederland zijn drie handboeken Diaconaat verschenen. Zij vormen met zijn drieën nog steeds het oecumenisch standaardwerk voor het diaconaat in Nederland.
- Het gaat om 'Barmhartigheid en gerechtigheid' (2004), 'Diaconie in Beweging' (2012) en 'Diaconaal doen doordacht' (2018). Deze uitgaven zijn verschenen bij uitgeverij Kok (Kampen/Utrecht). Alle drie zijn als e-book verkrijgbaar.
 - Van de hand van A. Noordegraaf en Kevin Narry verscheen in 2012 *Dienen en delen* bij uitgeverij Boekencentrum (Zoetermeer).
 - Onder redactie van Hayo Wijma verscheen bij uitgeverij Buijten & Schipperheijn het *Handboek voor diakenen* in 2017.